

Psychologiczne instrumenty pomocowe w sytuacji rozstania rodziców

Poradnik dla sędziów

Komitet Ochrony Praw Dziecka

Broszura ta jest przeznaczona dla sędziów sądów rejonowych zajmujących się sprawami rodzinnymi oraz sędziów sądów okręgowych i apelacyjnych orzekających w sprawach rozwodowych.

Aby ująć ogół spraw dotyczących dziecka, tj. spraw o władzę rodzicielską, ustalenie miejsca pobytu małoletniego, kontakty z dzieckiem, alimenty na rzecz małoletniego - na potrzeby broszury - będziemy posługiwali się pojęciem "spraw okołorozstaniowych". Rozstanie może dotyczyć zarówno rodziców będących w związku małżeńskim, jak i w związku partnerskim, będziemy więc używać pojęcia "rozstający się rodzice". Broszura jest elementem projektu Standardy Pomocy Dziecku w Sytuacji Rozstania Rodziców, realizowanego przez Komitet Ochrony Praw Dziecka w ramach Programu Aktywni Obywatele - Fundusz Krajowy, informacje o Standardach można znaleźć na stronie www.standarddyrozstania.pl

Celem autorów jest pokazanie, jakie instrumenty psychologiczne można zastosować, by wspomóc rozstających się rodziców. Ważne jest, aby na samym początku zwrócić uwagę, że choć małżonkowie/partnerzy rozstają się, to nadal jednak pozostają w rolach rodziców względem dziecka. Od rodziców zależy to jak dziecko przejdzie przez okres ich rozstania, dlatego pomoc psychologiczna powinna skupiać się na pracy z rodzicem, a dopiero poprzez zachowanie rodziców pośrednio wpływać na dziecko. Nie można "naprawić" pomocą psychologiczną dziecka, bez korekty zachowania rodziców.

To rodzice powinni brać na siebie konsekwencje rozstania, także te pojawiające się w życiu dziecka. Konsekwencje te mogą być znaczne, ponieważ rozwód jest bardzo silnym bodźcem generującym stres. Stres ten zaś może być stresem długotrwałym, jeśli postępowanie okołorozstaniowe trwa wiele lat i generuje wiele napięć oraz konfliktów, w które włączone są dzieci.

Dodatkowym czynnikiem, który trzeba wziąć pod uwagę jest istnienie dużej nierównowagi sił pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Dziecko jest zależne od rodziców. Jednocześnie dziecko także przeżywa emocje w procesie rozstania rodziców i ma prawo do ich wyrażania na swój dziecięcy sposób.

Przy opracowywaniu broszury przyjęte zostało założenie, że - przynajmniej w części przypadków - możliwe jest to, aby po wyjściu z sądu rodzice potrafili odpowiednio zadbać o dziecko. Możliwe jest również to, że rodzice w trakcie postępowania sądowego otrzymają wsparcie wpływające pozytywnie na nich

samych i dziecko. Postępowanie sądowe może być bowiem szansą na pozytywną zmianę, a nie środowiskiem degradującym postawy rodzicielskie. Dlatego też przekazujemy podstawową wiedzę o instrumentach psychologicznych - kiedy je stosować i co mogą one wnieść pozytywnego w życie dziecka i rodziców.

Rodzaje pomocy

Przyjmuje się, że rozstanie jest drugą po śmierci osoby bliskiej, sytuacją generującą stres. Stres ten może przekładać się na każdą sferę życia rodzica oraz dziecka. Dlatego warto zastanowić się nad tym, aby standardem stało się sięganie po pomoc psychologiczną przez rodziców na każdym etapie procesu rozstania. Warto także zachęcać rodziców do tego, by sami edukowali się, korzystając z ogólnie dostępnych informacji o sytuacji dziecka i rodzica w rozstaniu, w tym zwłaszcza poprzez korzystanie z takich platform internetowych jak Akademia Dobrego Rozstania (www.akademiarozstania.pl).

W ramach pierwszej pomocy psychologicznej rodzice mogą skorzystać z **konsultacji psychologicznej**. Konsultacja taka jest podstawową formą pomocy i służy rozpoznaniu aktualnej sytuacji, w jakiej znalazł się rodzic. Podczas takiej konsultacji rodzic może pozyskać wiedzę o potrzebach dziecka podczas rozstania rodziców oraz o potrzebach pojawiających się na poszczególnych etapach rozwojowych dziecka. Co ważne, psycholog specjalizujący się w sprawach okołorozstaniowych będzie potrafił zasygnalizować rodzicowi konieczność rozdzielenia roli małżonka/partnera od roli rodzica oraz pomoże uświadomić rodzicowi, aby nie wikłał dziecka w sprawy dorosłych, czy też nie przenosił swoich emocji na dziecko. Konsultacja psychologiczna może mieć formę jednorazowego lub kilkukrotnego spotkania z psychologiem. Jest też punktem wyjścia do korzystania z dalszej pomocy psychologicznej i innych instrumentów pomocowych.

Kluczowa w procesie rozstania rodziców jest identyfikacja potrzeb dziecka, może mieć ona miejsce w trakcie **konsultacji pedagogicznych rodziców**.

Istnieje możliwość, aby rodzice wspólnie uczestniczyli w takich konsultacjach. Są one wskazane zwłaszcza, jeśli u dziecka pojawiają się problemy z uzależnieniami, ze zdrowiem lub edukacją. Pedagog może w trakcie takich konsultacji wskazać jak zaspokoić potrzeby dziecka wycofanego, nadpobudliwego, czy też mającego kłopoty z nauką.

W przypadku niewystarczającego wsparcia w formie konsultacji pedagogicznych, rodzice mogą skorzystać z konsultacji psychologiczno-rodzicielskich. Tę pomoc świadczą psychologowie w przedszkolu, szkole, poradniach psychologiczno-pedagogicznych, czy też w prywatnych ośrodkach. W trakcie takich konsultacji istnieje możliwość dotarcia do sedna problemu, który jest powodem zachowania dziecka, a często problem wywodzi się z jakości relacji rodzicielskich.

Psychoedukacja może być świadczona nie tylko w formie wskazanych powyżej konsultacji dla jednego lub obojga rodziców jednocześnie. Formą psychoedukacji są też **grupy psychoedukacyjno-wsparciowe** dla rodziców w konflikcie okołorodzaniowym. Spotkania grupy trwają zazwyczaj przez 12 tygodni (1 spotkanie w tygodniu). Grupa nie jest grupą dla par. Przeciwwskazaniem jest, aby w grupie uczestniczyli byli partnerzy czy małżonkowie, bo wówczas rozgrywaliby swój konflikt w grupie. Dlatego w grupie może wziąć udział jedna strona. Druga strona może uczestniczyć w grupie, ale nie tej samej. Uczestnictwo w grupie jest dobrowolne. Warunkiem koniecznym przystąpienia do grupy jest przejście rekrutacji poprzez odbycie indywidualnej konsultacji psychologicznej kwalifikującej do udziału w grupie. Program zajęć grupowych ma charakter warsztatowy oraz obejmuje wiedzę i ćwiczenia praktyczne na temat potrzeb dziecka, potrzeb rodzica, sposobów rozwiązywania konfliktów, asertywności, zasad dobrej komunikacji, mediacji rodzinnej i radzenia sobie z emocjami. Udział w grupie daje uczestnikom konkretną wiedzę oraz możliwość przełożenia jej na sytuacje życiowe. Natomiast bycie w grupie osób, które przeżywają rozstanie, pozwala dzielić się doświadczeniami oraz dostarcza wzajemnego wsparcia.

Kolejną grupową formą psychoedukacji są **grupy wsparcia**. Taka grupa służy otrzymywaniu i dawaniu wsparcia w trudnej sytuacji osobom o podobnym problemie, np. rodzicom w trakcie lub po rozstaniu. Prowadzą ją psychologo-

wie lub terapeuci, a uczestnicy są wsparciem dla siebie nawzajem. Nie jest to jednak praca terapeutyczna.

Grupową formą psychoedukacji jest też **warsztat lub trening umiejętności rodzicielskich**, który polega na ćwiczeniu przydatnych umiejętności psychospołecznych: asertywności, radzenia sobie ze stresem, komunikacji, rozwiązywania konfliktów, radzenia sobie ze złością lub lękiem, pracą nad sposobami redukcji stresu. Elementem warsztatów jest nauka nieopresyjnej komunikacji z dzieckiem, stawiania i respektowania granic czy lepszego zrozumienia sytuacji rozstania rodziców.

Podsumowując, wskazane powyżej instrumenty psychologiczne służą **psychoedukacji rodziców**. Taka psychoedukacja ma dać rodzicom umiejętność nawiązywania, utrzymywania i zacieśniania kontaktów i więzi emocjonalnych z dziećmi. Ma też powodować wzrost świadomości swoich potrzeb i uczuć przeżywanych przez rodziców. To z kolei przekłada się na wzrost umiejętności psychologicznych i wychowawczych. Psychoedukacja stwarza dobry grunt do mediacji.

Standardowym instrumentem pomocowym staje się **mediacja**. Ważne jest to, że mediacja może być sprzężona z zastosowaniem instrumentów psychologicznych, przykładowo poszerzanie świadomości rodziców o potrzebach dziecka w rozstaniu, o tym jak ono przeżywa rozstanie i jak wyraża swoje uczucia, może uczulać rodziców na potrzebę współdziałania oraz opracowywanie rozwiązań zabezpieczających potrzeby dziecka. Warto przypomnieć, że mediacja opiera się na zasadzie bezstronności i neutralności mediatora. Czynnikiem sprzyjającym otwartości rodziców w mediacji jest jej poufność. Najistotniejsza jest jednak dobrowolność mediacji. Warto więc przekazywać rozstającym się rodzicom informacje o korzyściach z mediacji, tak by widzieli oni potrzebę mediowania.

Korzyścią może być to, że:

- mediacja porządkuje chaos, który pojawił się w trakcie rozstania;
- mediacja umożliwia przedstawienie własnych potrzeb oraz dostrzeżenie potrzeb drugiego rodzica, bez tego nie ma przestrzeni psychologicznej do pochylenia się nad potrzebami dziecka;
- mediacja pozwala poradzić sobie z negatywnymi uczuciami wobec byłego małżonka/partnera i ogranicza ich wpływ na podejmowanie decyzji;
- mediacja, kierując uwagę rozstających się rodziców na potrzeby dziecka, buduje ich relacje jako rodziców i umożliwia współpracę w kwestiach wychowawczych;
- mediacja zaspokajając podstawowe potrzeby rodziców zmniejsza niebezpieczeństwo wykorzystywania dziecka przeciwko drugiemu rodzicowi;
- mediacja pomaga rodzicom zrozumieć niebezpieczeństwa wklęcia dzieci w ich konflikt;
- mediacja zwiększa szansę na zapewnienie dziecku bezpieczeństwa, stabilności i przewidywalności swojej przyszłości;
- mediowanie w obecności osób trzecich zwiększa gotowość do respektowania ustaleń;
- mediacja pomaga zrozumieć złożoność konfliktu.

Zastosowanie mediacji może napotykać przeciwwskazania, są nimi:

- występowanie przemocy w rodzinie;
- czynne uzależnienie;
- aktywna choroba psychiczna u jednego z rodziców.

Zakończona sukcesem mediacja może otwierać pole do dalszego współdziałania rodziców. Mogą zaistnieć warunki do rozmowy o naprawie relacji pomiędzy rodzicami. W takiej sytuacji rodzice mogą skorzystać z terapii pary lub terapii rodzinnej.

Terapia pary pomaga partnerom w lepszym poznaniu siebie i wzajemnym

zrozumieniu swoich potrzeb oraz oczekiwań. Jest ona skierowana do rodziców, którzy wspólnie (każde z nich) chcą próbować lepiej zrozumieć co się dzieje w ich relacji i jak to wpływa na ich postawę rodzicielską. Jej celem jest odbudowa związku, dlatego nie jest zasadna w przypadku par zdecydowanych na rozstanie.

W terapii rodzinnej bierze udział cała rodzina. Wynika to z założenia, że rodzina tworzy pewien system, w którym poszczególni członkowie pozostają ze sobą we wzajemnych relacjach i wzajemnie na siebie oddziałują. Rozpad rodziny-systemu jest przeciwskazaniem do terapii rodzinnej. W trakcie kryzysu okołorozstaniowego i po rozstaniu nie zaleca się terapii pary i terapii rodzinnej.

Ważnym instrumentem wsparcia psychologicznego dla rodziców jest **indywidualna terapia/psychoterapia**. Psychoterapia zajmuje się pomocą w zrozumieniu siebie oraz uświadomieniu sobie przeżyć wewnętrznych. Psychoterapia pomaga budować życie po rozstaniu i rozwiązywać problemy pojawiające się w relacji rodzic - dziecko, zwłaszcza w sytuacji doświadczania samotnego rodzicielstwa. Na potrzebę terapii indywidualnej wskazywać może nieradzenie sobie z utrzymywaniem równowagi emocjonalnej, problemy z przekraczaniem granic i sztywność w myśleniu. W podjęciu psychoterapii szczególnie ważna jest motywacja własna, dlatego istotny jest przekaz od sądu czemu ma służyć taka pomoc. Psychoterapia może mieć formę nie tylko indywidualną, ale i grupową.

Grupa psychoterapeutyczna przeznaczona jest dla osób, które mają w swoim doświadczeniu osobistym przeżycie kryzysu wewnętrznego związanego z rozstaniem. Praca w grupie psychoterapeutycznej pozwala przyjrzeć się swoim uczuciom, takim jak: smutek, żal, złość, rozczarowanie, poczucie krzywdy, poczucie winy, bezradność. Udział w grupie pozwala pogodzić się ze stratą związku i ostatecznie przeżyć żalobę, co stanowi formę przepracowania sytuacji rozstania. Członkowie grupy mają szansę zobaczyć, jak wchodzą ze sobą w relacje oraz jak je budują, przez co mogą odkryć i uświadomić sobie wzór oraz styl wchodzenia w relacje w codziennym życiu, w tym także w relacje z dzieckiem.

W takiej właśnie przestrzeni pojawia się możliwość odpowiedzi sobie na pytania:

- Czy jako rodzic jestem oddzielony emocjonalnie od swojego dziecka?
- Czy dziecko jest uwikłane przeze mnie, jako rodzica w bycie zastępczym partnerem dla mnie?

Jeszcze raz należy podkreślić podstawowe założenie - w sytuacji rozstania, to rodzice powinni podjąć indywidualną pracę psychologiczną nad sobą, aby poradzić sobie z emocjami dotyczącymi przechodzenia przez proces rozstania. Dzieci wyczuwają emocje, które przeżywa każdy z rodziców i nagłaśniają je poprzez swoje zachowanie, dlatego jako specjaliści główny nacisk kładziemy na pracę psychologiczną bądź medycyną z rodzicami, bo to nie dziecko się rozwodzi tylko rodzic i to rodzic wymaga pomocy. To on jest odpowiedzialny za zadbanie o dziecko w sytuacji rozpadu rodziny. Jeżeli dziecko chodzi do psychologa na terapię psychologiczną z powodu rozstania się rodziców, to zaczyna czuć się odpowiedzialne za ten rozwód i zostaje uwikłane w sytuację rozstania rodziców. Za rozstanie i to jak ono będzie przebiegało są odpowiedzialni rodzice a nie dziecko. Tak więc przesłanką do terapii dziecka są zdiagnozowane zaburzenia psychiczne przez lekarza psychiatrę.

Zalecenia w sprawie wysłuchania dzieci w sprawach cywilnych i rozwodowych.

Zawsze należy mieć na uwadze zabezpieczenie potrzeb dziecka, w tym zwłaszcza jego poczucia bezpieczeństwa.

Ten cel przyświecał Fundacji Dajmy Dzieciom Siłę przy opracowywaniu "Metodyki wysłuchania dziecka w trybie art. 216¹ i 576 par 2 kpc." (2015 rok). Z tej racji "Metodykę" tę promujemy razem z niniejszą broszurą jako element edukacji w zakresie potrzeb dziecka w trakcie procesu sądowego.

Z jednej strony ważne jest, aby w postępowaniu sądowym usłyszeć głos dziec-

ka. Dziecko ma prawo wyrazić to co przeżywa. Przestrzeń do takiej wypowiedzi daje wysłuchanie dziecka w nieformalnych warunkach przez sędziego, po nawiązaniu swobodnego kontaktu z dzieckiem tak, aby mogło się ono poczuć bezpiecznie. Elementem ochrony dziecka jest też poufność takiego wysłuchania, gdzie notatka ma formę skróconą i nie ma charakteru dowodowego. Tym bardziej, że w sprawach okołorozstaniowych zawsze jest niebezpieczeństwo wykorzystywania dziecka do walki między stronami postępowania i może to spowodować, że dziecko będzie ponosić negatywne konsekwencje tego jak się zachowało podczas wysłuchania.

Z drugiej zaś strony należy pamiętać, iż sąd nie musi, lecz może uwzględniać rozsądne zadania i życzenia dziecka, biorąc pod uwagę jego rozwój umysłowy, stan zdrowia, stopień dojrzałości, sytuację opiekuńczo-wychowawczą oraz dobro dziecka.

Mechanizm rozszczepienia psychologicznego występujący w umyśle dziecka wywołany sytuacją rozwodu bądź rozstania rodziców.

Według brytyjskich psychoterapeutów z Family Separation Clinic alienacja jest stanem umysłu dziecka.

Natura dziecka od jego urodzenia jest taka, aby być związanym z obojgiem rodziców. Dziecko potrzebuje przywiązać się do każdej części rodzica: pozytywnej, negatywnej jak i tej niewypowiedzianej. Odrzucenie jednego rodzica jest wbrew naturze dziecka.

Słowa dziecka do rodzica "nie chcę cię widzieć" są sygnałem ostrzegawczym. Dziecko musi się przystosować do życia bez jednego rodzica i dochodzi do fragmentacji jego osobowości. Dziecko używa mechanizmu rozszczepienia emocjonalnego dla swojej obrony, nie mogąc pogodzić części siebie, w której powinien być rodzic i doświadczenia życiowego, w którym rodzica nie ma. Dziecko takie uśmierca w sobie rodzica, który nadal żyje, mówiąc: "Chcę wyrzucić Cię ze swojej świadomości" - zabija jednocześnie część samego siebie i musi z tym żyć. Jest to sytuacja, gdzie dziecko odrzuca jednego rodzica, a idealizuje drugiego i się z nim zespała.

Jeśli poczucie zintegrowanego własnego "ja" zostanie uszkodzone w dzieciństwie, będzie to miało wpływ na funkcjonowanie mózgu dziecka. Załamane są normalne procesy rozwojowe, które zachodzą w mózgu, jeśli dziecko jest w prawidłowych relacjach z ludźmi. Konsekwencje dla dziecka są długotrwałe. Problemem jest to, że nie widać ich od razu. Konsekwencje widać w okresie nastoletnim i dorosłym życiu, zwłaszcza gdy dochodzi do punktów zwrotnych. W takich punktach trudno jest mu zaufać swojemu wewnętrznemu "ja", ponieważ wewnątrz takiej osoby jest połamane i zniszczone. Relacje z innymi są bardzo kruche i kruche jest poczucie własnej wartości. Dla takich dorosłych dzieci ludzie są skrajnie dobrzy albo źli, bohater albo wróg. Co więcej, skutki takiego rozszczepienia osobowości są odzwierciedlone w następnych pokoleniach.

W przypadku kiedy dziecko zmuszone jest do stosowania rozszczepienia jako mechanizmu obronnego podczas rozstania rodziców, bardzo prawdopodobne, że mechanizm ten stosowany jest również przez jednego z rodziców.

Podchodząc do źródła problemu, starając się postawić w sytuacji tak mocno dotkniętego dziecka, ścieżki leczenia stają się oczywiste. W pierwszej kolejności trzeba zadbać o powrót rodziców do prawidłowych ról rodzicielskich, wykorzystując instrumenty pomocowe opisane powyżej. Dopiero po tym można odbudować prawidłowe relacje z dzieckiem i dać mu poczucie bliskości z odrzuconym rodzicem. Podstawą pracy terapeutycznej dziecka i rodziców jest przepracowywanie uczuć dziecka, do których się wraca oraz dostosowanie działań do tego, co przeżywa dziecko.

Problemy rodzin dotkniętych rozszczepieniem to:

- brak zdrowych granic,
- brak zdrowych wzorców odzwierciedlających integrację jaźni,
- brak umiejętności uznawania doświadczeń innych osób,
- brak regulacji emocjonalnej oraz psychologicznej.

Braki te niosą za sobą szereg patologicznych problemów, z którymi dziecko musi się zmierzyć, a ich przyczyną nie są wyłącznie deficyty w rodzinie. Dziecko, które podczas rozstania rodziców ucieka się do stosowania rozszczepienia jako mechanizmu obronnego, od lat nie otrzymało żadnej jednoznacznej

pomocy, ponieważ brakuje wyspecjalizowanego, systemowego wsparcia dla dziecka i rodziców w sytuacji zaistnienia rozszczępienia.

Samo przeniesienie kontroli nad dzieckiem z jednego rodzica na drugiego nie jest rozwiązaniem gwarantującym zmianę kondycji dziecka. Specjaliści powinni pomóc doprowadzić do scalenia wzorców i integracji w obrębie podstawowej dynamiki systemu rodzinnego. **Praca z rozszczępieniem wymaga więc interwencji systemowych i strukturalnych. W modelu tym bardzo ważne są też ramy sędowo-prawne, które muszą wspierać leczenie i prace terapeutyczną poprzez odpowiednie zalecenia sądu.**

Powyższe spojrzenie na problem alienacji i na mechanizm rozszczępienia psychologicznego występującego w rodzinie w sytuacji rozstania bądź rozwodu opracowała Karen Woodall, która jest doświadczoną psychoterapeutką, pracuje z rozbitymi rodzinami od 1991 roku. Warto więc zachęcać rodziców, by w ramach samoedukacji skorzystali z informacji znajdujących się na stronie www.akademiarozstania.pl lub www.trudnerelacje.pl/karen-woodall.

ZAKOŃCZENIE

Opracowując tę broszurę mamy nadzieję, że pozwoli ona na pogłębienie wiedzy z zakresu psychologicznego wsparcia rodzica i dziecka w rozstaniu, gdyż bez równoległego prowadzenia wsparcia psychologicznego i działań oraz ram sędowo-prawnych szanse na pomoc drastycznie się zmniejszają.

Broszura została opracowana przez adwokata Roberta Ofiarę oraz zespół psychologów Komitetu Ochrony Praw Dziecka. Część mediacyjna oraz część o pomocy psychologicznej były konsultowane ze specjalistami Stowarzyszenia OPTA.

**WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI PRZYJAZNY DZIECKU.
JAK ZORGANIZOWAĆ WYŚLUCHANIE DZIECKA
W TRYBIE ART. 216¹ I 576§2 KPC**

Załącznik do publikacji
**Psychologiczne instrumenty pomocowe w sytuacji
rozstania rodziców – poradnik dla sędziów**

Rekomendacje opracowała Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje) na podstawie Konwencji o prawach dziecka, Kodeksu postępowania cywilnego oraz Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych. Zostały skonsultowane ze Stowarzyszeniem Sędziów Rodzinnych w Polsce oraz Polskim Towarzystwem Psychologicznym.

Niniejsza publikacja jest częścią projektu „Dajemy dzieciom siłę! – prawa dzieci w procedurach prawnych” realizowanego w ramach programu Obywatele Dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG.

W dążeniu do realizowania prawa dziecka do bycia wysłuchanym w sprawach go dotyczących, w sposób gwarantujący uwzględnienie jego stopnia rozwoju, poglądów, potrzeb oraz chroniąc jego dobro, rekomenduje się niniejsze wytyczne osobom uczestniczącym w wysłuchaniu dziecka – sędziom oraz biegłym psychologom.

1. Wysłuchanie jest czynnością zmierzającą do ustalenia zdania dziecka w sprawie, która go dotyczy, i wydania rozstrzygnięcia uwzględniającego jego opinię oraz zgodnego z jego dobrem. Wysłuchanie nie zmierza do uzyskania materiału dowodowego w sprawie dotyczącej dziecka.
2. Zaleca się przeprowadzenie wysłuchania, o ile okoliczności wskazane w art. 216¹ i 576 § 2 kpc na to pozwalają, w szczególności w sprawach o:
 - władzę rodzicielską,
 - relację z opiekunem prawnym dziecka,
 - kontakty z dzieckiem,
 - rozwód/separację,
 - orzeczenie lub rozwiązanie przysposobienia,
 - przeniesienie w ramach różnych form pieczy zastępczej lub jej rozwiązanie,
 - wydanie dziecka od osoby nieuprawnionej.

Czynności poprzedzające wysłuchanie

1. Decyzję o przeprowadzeniu wysłuchania dziecka skład orzekający powinien podjąć przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności dotyczących dziecka.
2. Przed podjęciem decyzji o wysłuchaniu dziecka i jego warunkach należy ocenić okoliczności wymienione w art. 216¹ i 576 § 2 kpc, w szczególności:
 - stopień rozwoju poznawczego, społecznego i emocjonalnego dziecka;

- stan zdrowia dziecka, uwzględniający zarówno stan somatyczny, jak i psychiczny, rozumiany jako występowanie chorób somatycznych, zaburzeń psychicznych, objawów psychosomatycznych lub swoistych dolegliwości u dziecka.
3. Wysłuchanie jako oddzielna czynność nie powinno być zastępowane innymi czynnościami procesowymi, takimi jak wywiad kuratora, badanie w opiniodawczym zespole sądowych specjalistów, badanie psychologiczne czy przesłuchanie.
 4. Wysłuchanie powinno być przeprowadzone tylko raz. W szczególnie uzasadnionych przypadkach możliwe jest przeprowadzenie powtórnego wysłuchania dziecka. W takiej sytuacji czynność ta powinna być przeprowadzona przez tę samą osobę, chyba że wystąpiły wyjątkowe okoliczności uzasadniających zmianę osoby wysłuchującej.

Przygotowanie wysłuchania

1. Czynność wysłuchania dziecka nie powinna być realizowana jako czynność pierwsza ani ostatnia w toku postępowania. Wysłuchanie powinno być przeprowadzone na takim etapie postępowania, w którym materiał dowodowy zgromadzony w sprawie umożliwia ocenę okoliczności wskazanych w art. 216¹ i 576 § 2 kpc oraz określenie zakresu rozmowy.
2. Przed wysłuchaniem konieczne jest przygotowanie zagadnień wymagających wyjaśnienia (z uwzględnieniem stanowiska stron/uczestników postępowania), a także przygotowanie miejsca wysłuchania i odpowiednie zaplanowanie czynności.
3. Termin wysłuchania powinien być ustalony poza terminami rozpraw.
4. Termin wysłuchania powinien być dostosowany do stanu fizycznego i psychicznego dziecka, w tym uwzględniać jego aktualny stan emoc-

jonalny ustalony na podstawie informacji uzyskanych od rodziców/opiekunów oraz z innych źródeł dostępnych sądowi. W przypadku, gdy postępowanie dotyczy więcej niż jednego dziecka, termin wysłuchania powinien zostać ustalony indywidualnie dla każdego dziecka.

5. Planowana pora i czas wysłuchania powinny być dostosowane do pory optymalnej aktywności dziecka oraz uwzględniać czas niezbędny do nawiązania z nim kontaktu przed przystąpieniem do czynności. Czas trwania wysłuchania powinien być dostosowany do indywidualnych możliwości i potrzeb dziecka. Przed wysłuchaniem sędzia wyjaśnia przedstawicielowi ustawowemu dziecka i jego pełnomocnikowi zasady obowiązujące podczas wysłuchania, w szczególności należy poinformować o prowadzeniu czynności przez sędziego z ewentualnym udziałem biegłego psychologa oraz o formie przekazania stronom wyniku rozmowy.

Miejsce wysłuchania

1. Wysłuchanie powinno odbywać się poza salą rozpraw sądu.
2. Wskazane jest wykorzystanie w tym celu Przyjaznych Pokoi Przesłuchań Dzieci, w szczególności pomieszczeń posiadających certyfikat Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę. Prowadzenie czynności w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań Dzieci odbywa się bez użycia sprzętu audiowizualnego.
3. Wysłuchanie może być przeprowadzone w innym miejscu, w szczególności znajdującym się w budynku sądu lub organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną praw dzieci. Miejsce to powinno zapewniać dziecku poczucie bezpieczeństwa, swobodę wypowiedzi oraz sprzyjać jego koncentracji.
4. Niezależnie od miejsca prowadzenia wysłuchania dziecku należy

zapewnić odpowiednie warunki przeprowadzania tej czynności, przede wszystkim przez uniemożliwienie wstępu do pomieszczenia osobom postronnym oraz wyłączenie telefonów.

Osoby uczestniczące w wysłuchaniu

1. Wysłuchanie przeprowadza jednoosobowo sąd – sędzia przewodniczący lub sędzia oddelegowany do tej czynności.
2. Sędzia prowadzi wysłuchanie w ubraniu cywilnym.
3. W wysłuchaniu nie biorą udziału strony/uczestnicy postępowania oraz ich pełnomocnicy.
4. Możliwy jest udział w czynności biegłego psychologa, w szczególności gdy:
 - wysłuchiwane jest dziecko poniżej 10 r.ż.,
 - gdy u dziecka występują swoiste problemy zdrowotne lub rozwojowe,
 - istnieje zagrożenie, że wysłuchanie spowoduje zakłócenia w funkcjonowaniu dziecka.

Etapy wysłuchania

1. Sędzia prowadzący wysłuchanie powinien rozpocząć je od przedstawienia się dziecku, przedstawienia biegłego psychologa, jeżeli bierze on udział w czynności, wyjaśnienia dziecku celu wysłuchania oraz roli dziecka w postępowaniu sądowym.
2. Sędzia prowadzący czynność powinien zapytać dziecko o zgodę na rozmowę. W razie braku zgody dziecka należy odstąpić od wysłuchania bez wywierania na nie nacisku.
3. Podczas wysłuchania w pierwszej kolejności powinny zostać poruszone tematy neutralne, nieobciążające dziecka emocjonalnie i poznawczo, a następnie kwestie zasadnicze, dotyczące sprawy.

4. W trakcie wysłuchania sędzia powinien dbać o psychiczny stan dziecka i jego potrzeby.
5. Sędzia prowadzący wysłuchanie powinien zapewnić dziecku swobodę wypowiedzi oraz używać języka dla niego zrozumiałego.
6. W toku rozmowy z dzieckiem należy:
 - stosować technikę aktywnego słuchania,
 - parafrazować wypowiedzi dziecka w celu upewnienia się co do zrozumienia wypowiedzianych przez nie treści,
 - unikać oceniania dziecka, jego wypowiedzi i osób mu bliskich.
7. Pytania zadawane dziecku powinny mieć charakter otwarty. Stopień trudności pytań należy stopniować (od najłatwiejszego do najtrudniejszego).
8. Należy unikać pytań wprost o rozstrzygnięcia w toczącej się sprawie.
9. Nie można przerzucać odpowiedzialności za rozstrzygnięcia sądu na dziecko
10. Sędzia prowadzący wysłuchanie powinien odpowiedzieć na pytania dziecka i w miarę możliwości udzielić mu informacji o dalszej procedurze w sposób dla niego zrozumiały.
11. Wysłuchanie należy zakończyć krótką rozmową na tematy neutralne, emocjonalnie i poznawczo nieobciążające oraz podziękowaniem dziecku za rozmowę.

Utrwalenie wysłuchania

1. Przebieg wysłuchania nie podlega utrwaleniu w protokole ani za pomocą sprzętu audiowizualnego.
2. Z przebiegu wysłuchania trybie art. 157 § 3 kpc oraz § 154 ust. 2

rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych sporządza się notatkę. Notatka powinna zawierać następujące informacje:

- datę i godzinę przeprowadzenia czynności,
- warunki wysłuchania,
- wnioski z rozmowy, które nie odnoszą się do szczegółów wypowiedzi dziecka, mogących uwikłać je w konflikt stron/uczestników postępowania.

3. Po zakończeniu czynności wysłuchania, należy przekazać wnioski z rozmowy stronom/uczestnikom postępowania na posiedzeniu sądu.

Uwzględnienie zdania i życzeń dziecka.

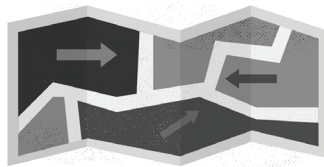
Sąd, uwzględniając zdanie i rozsądne życzenia dziecka, bierze pod uwagę jego rozwój umysłowy, stan zdrowia, stopień dojrzałości, sytuację opiekuńczo-wychowawczą oraz dobro dziecka, oceniane na podstawie całokształtu zebranego w sprawie materiału.

**FUNDACJA
DAJEMY
DZIECIOM
SIŁĘ**

Rekomendacje opracowała Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje) na podstawie Konwencji o prawach dziecka, Kodeksu postępowania cywilnego oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych. Zostały skonsultowane ze Stowarzyszeniem Sędziów Rodziny w Polsce oraz Polskim Towarzystwem Psychologicznym.

Niniejsza publikacja jest częścią projektu „Dajemy dzieciom siłę! – prawa dzieci w procedurach prawnych” realizowanego w ramach programu Obywatele Dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG.

Publikacja “Psychologiczne instrumenty pomocowe w sytuacji rozstania rodziców. Poradnik dla sędziów” przygotowana została przez Komitet Ochrony Praw Dziecka w ramach projektu “Standardy Pomocy Dziecku w Sytuacji Rozstania Rodziców”, realizowanego w ramach konkursu ogłoszonego w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego z Funduszy EOG.

Rekomendacje “Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku. Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 216¹ i 576§2 KPC” udostępnione zostały dzięki uprzejmości **Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę**.

